

Les ocupacions prehistòriques del carrer Berenguer de Palou (La Sagrera, Barcelona) en el context de la prehistòria al pla de Barcelona

Isabel Pereira Hernández,¹ Anna Gómez Bach,² Jordi Nadal Lorenzo³
i Miquel Molist Montaña²

Resum:

Els treballs arqueològics fets al carrer de Berenguer de Palou, situat al barri de la Sagrera de Barcelona, han permès documentar, en diferents estats de conservació, un conjunt de 14 estructures negatives d'emmagatzematge. El material recuperat correspon a restes de ceràmica, d'indústria lítica tallada i de malacofauna que permeten situar aquesta ocupació entre les més antigues de la ciutat, a mitjans del 6è mil·lenni cal. aC, en l'horitzó del neolític antic cardial.

Paraules clau:

Neolític antic cardial, mitjans del 6è mil·lenni cal. aC, ceràmica impresa, estructures d'emmagatzematge, pla de Barcelona

-
1. Empresa Global Geomàtica.
  2. GRAMPO / Departament de Prehistòria. Universitat Autònoma de Barcelona.
  3. SERP / Departament d'Història i Arqueologia. Universitat de Barcelona.

1. Introducció

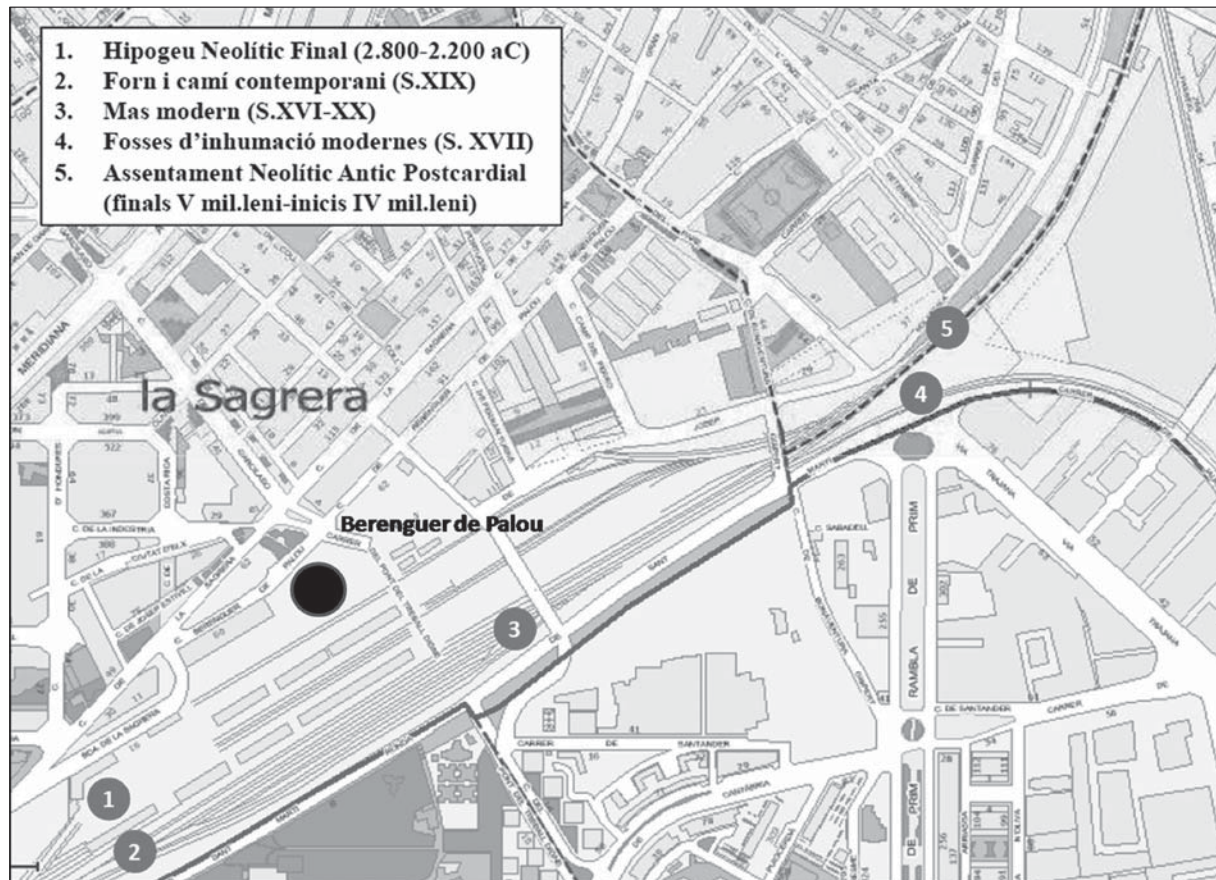
En el marc dels treballs desenvolupats per l'arqueologia preventiva, entre el 2017 i el 2018, s'ha localitzat un nou assentament prehistòric al barri de la Sagrera de la ciutat de Barcelona. Les restes recuperades es localitzen al carrer Berenguer de Palou núm. 52-62 i corresponen principalment a estructures negatives, amb nivells de rebliment força intactes, i en els quals s'ha documentat abundant material arqueològic (ceràmiques, restes lítiques tallades, malacofauna...).

Els estudis preliminars permeten proposar una cronologia de neolític antic i, un cop més, posen en relleu la diversitat de les ocupacions prehistòriques al pla de Barcelona. Els resultats mostren d'una banda, la riquesa i el bon estat de conservació de les estructures prehistòriques i, d'altra banda, reforcen i amplien les dades referents a les primeres comunitats pageses a l'àrea dels actuals barris de Sant Andreu i la Sagrera, que de mica en mica es consoliden entre les ocupacions més antigues. Així, a les ja conegudes ocupacions del barri del Raval (Caserna Sant Pau, Reina Amàlia...), s'afegeix ara la zona de la Sagrera/Sant Andreu, de manera que constitueix l'altre pols geogràfics preferen-

cial per a l'establiment de les comunitats de primers pagesos i agricultors més antigues al subsol de Barcelona, i conegudes fins al moment.

2. Resultats principals de la intervenció

Entre el 2017 i el 2018 s'han portat a terme diverses tasques de control i seguiment arqueològic al solar del carrer Berenguer de Palou, núm. 52-62, on s'havia de construir un edifici d'habitatges de nova planta. (fig. 1). Aquesta actuació fou motivada per la proximitat d'una necròpolis romana d'època republicana, documentada en treballs arqueològics previs (Orri, 2016), i per l'existència d'un tram del Rec Comtal (Miró *et al.*, 2015), que pràcticament discorria pel mateix traçat del col·lector existent en aquest espai (Espejo, 2012; Carbonell, 2006). Aquesta zona, fins a Sant Andreu, fou ressenyada per Josep de la Vega per la troballa puntual de material de cronologia neolítica, si bé els punts que ressenyen es localitzen a l'entorn de l'estació de Sant Andreu fins al Parc de la Pegaso (Rodà, 1977; de la Vega, 1977, 1993).

Figura 1. Situació del jaciment de Berenguer de Palou dins la ciutat de Barcelona. Font: Modificat a partir de Servei d'Arqueologia de l'Ajuntament de Barcelona.

Aquesta intervenció ha tingut dues fases d'execució. Una primera fase, en l'actuació de l'any 2017, que va consistir en la realització de tres rases de control arqueològic, dues de les quals van tenir resultats positius, en què destaca la troballa de dues estructures d'emmagatzematge soterrades amb material ceràmic fet a mà i adscrit al neolític (Pereira, 2017). En la segona fase es van portar a terme el control i el seguiment arqueològic del rebaix de terres, que va permetre la documentació i l'excavació de totes les restes arqueològiques existents al solar. Al mateix temps, es va portar a terme un rebaix, en extensió, fins a la cota d'afectació de les restes documentades en les rases realitzades prèviament (Pereira, 2018).

La superfície excavada té una extensió de 2.835 m², d'on s'han recuperat estructures d'època diversa. Destaca la troballa de restes

de cronologia contemporània vinculades a l'existència d'una antiga fàbrica a la zona coneguda com a *Almacenes Sagrera* i que estava en actiu des del 1947.

El substrat geològic del solar està format per llims i tortorà. A la part nord del solar aquest terreny natural es troba a una cota situada entre 20,50 i 19,80 m s. n. m. Mentre que a la part sud, cobrint el tortorà, es documenta un paquet d'argiles vermelles, i on aquest terreny natural es documenta a una cota d'entre 19,30 i 18,20 m s. n. m, amb un pendent vers aquesta part sud. La proximitat, però, a la terrassa natural del riu Besòs permet indicar una certa proximitat a aquest i, per tant, una explotació dels ecosistemes existents de plana baixa i zona de ribera.

A mode de resum, les restes recuperades corresponen a 14 estructures soterrades del ne-

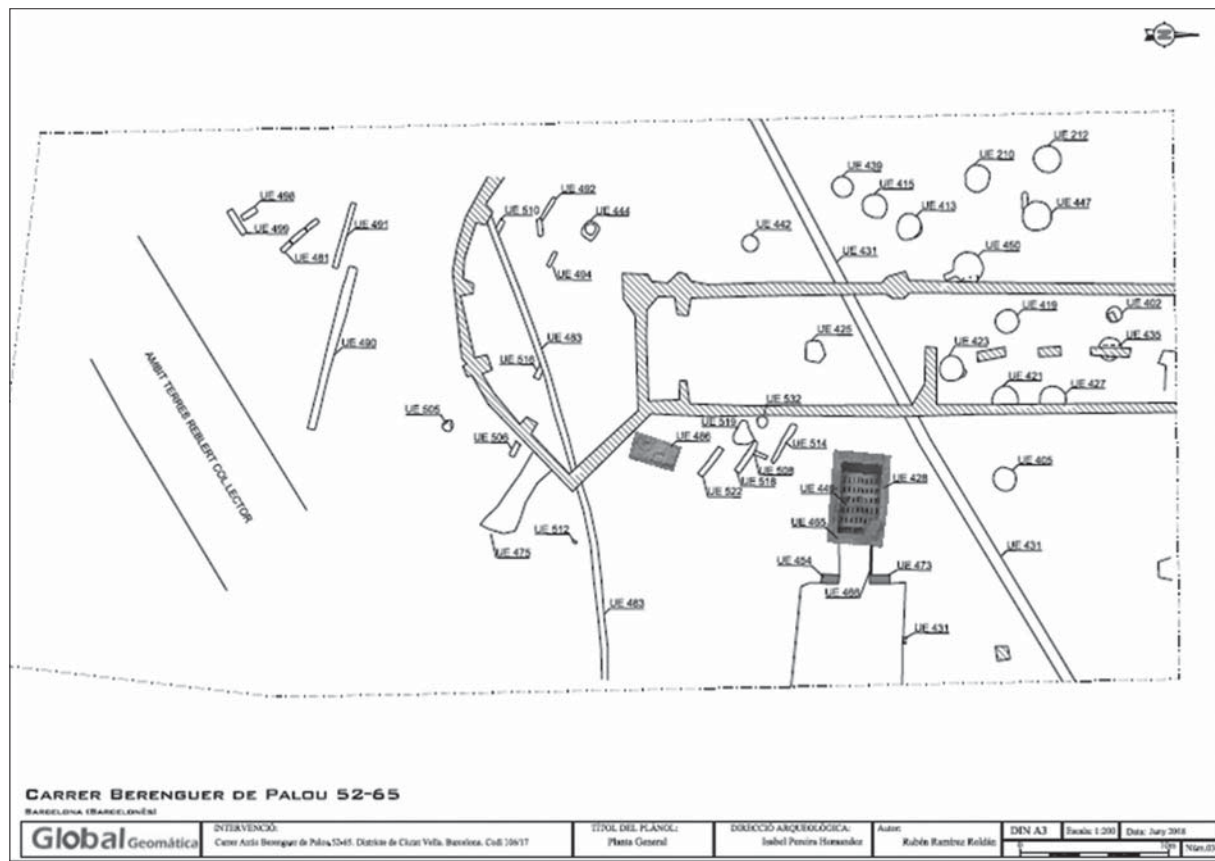

Figura 2. Planimetria general del jaciment. Font: Isabel Pereira, Global Geomàtica.

olític antic, 2 sitges d'època ibèrica, 17 estructures negatives d'època romana, 3 estructures d'època contemporània i 7 retalls dels quals no s'ha pogut recuperar informació cronològica. (fig. 2).

2.1. Estructures principals recuperades d'època històrica

Les restes recuperades corresponen a 29 estructures. De més antigues a més recents, destaquen les dues sitges d'època ibèrica i que se situen a la meitat nord del solar. Es tracta de dues estructures negatives, amb material ceràmic d'aquest moment i també presència de ceràmica a mà.

D'època romana es documenten una sitja i 16 retalls; situats a la part central i meitat sud del solar. El fons de sitja és de planta circular

d'1,12 m de diàmetre i amb una potència conservada de 0,5 m, amortitzada amb material romà, sense poder ajustar més la cronologia relativa del conjunt.

La resta de retalls s'han associat a possibles rases de vinya de l'època. Si bé un d'aquests no s'ha pogut determinar. El material que amortitza la rasa, de la mateixa manera que la resta d'estructures negatives, és de dimensions reduïdes i molt rodat, sense poder afinar en la cronologia. Destaca la presència de ceràmica romana, entre la qual destaca una vora d'una cassola de patina cendrosa Ostia III, 267, de la qual en situem l'aparició al voltant del 100 dC, continuant fins a un moment indeterminat del segle iv dC o una vora de TSS forma Drag. 18, adscrit a l'època de Claudi i època flàvia (Pereira, 2018).

D'època contemporània es documenten tres estructures ben definides. Per un costat,

Figura 3. Vista general del jaciment amb les principals estructures documentades. Font: Isabel Pereira, *Global Geomàtica*.

una estructura de combustió tipus forn, de planta quadrangular i aixecat en maó ceràmic massís de dimensions considerables.⁴ Un segon element correspon a un paviment de rajols que s'ha associat a un nivell de circulació de la rajoleria. I un retall interpretat com una rasa, d'on s'ha recuperat material constructiu modern i ceràmica comuna oxidada moderna.

Finalment, es documenten un total de 7 retalls d'època indeterminada, de petites dimensions i en forma de rasa, que no podem adscriure a cap època, ja que són estèrils, i que podrien haver funcionat com a paleocanal. (fig. 3).

3. Caracterització de les estructures negatives del neolític antic

D'aquest període s'han documentat un total de 14 estructures d'emmagatzematge soterrades, totes escapçades per la part superior. Les estructures es concentren a la meitat nord del solar, a poca distància entre elles, i estan excavades al nivell d'argiles ataronjades amb nòduls calcaris, d'origen quaternari (tortorà).

Es tracta d'estructures de dimensions i potència considerables. Aquestes corresponen a estructures negatives de planta circular i seccions variables. Els processos edafològics documentats s'han identificat a través del sediment i dels materials, mostren un escàs percentatge d'erosió, i poca presència de concrecions. (fig. 4).

4. Es tracta d'un forn format per dues estructures quadrangulars contigües, cambra de treball o avantcambra i cambra de combustió, separades per un passadís que conserva l'arrencament d'una arcada. No es conserva la zona d'accés ni a la cambra de cocció ni a la zona de treball, si bé conserva la graella, la qual queda sustentada per 6 arcs. La documentació recull l'existència d'una rajoleria a la zona de la Torre de la Sagrera, en funcionament a finals del segle XIX. Aquesta va pertànyer a la família Peguera fins al 1890, any en què es va vendre a Joan Arpí i Cantí. Aquest va parcel·lar part dels carrers Berenguer de Palou (aleshores Provençals), Gran de La Sagrera i Pacífic. Arpí era un conegut rajoler, nascut a Sant Andreu de Palomar, que va parcel·lar la finca convertint l'antic camp de la Sínia en una rajoleria. (Pereira, 2019).

Figura 4. Vista de les estructures negatives d'emmagatzematge, en curs d'excavació.
Font: Isabel Pereira, Global Geomàtica.

La tipologia de les estructures negatives s'ha realitzat a partir de l'establiment dels grups següents: Grup A: base plana i angle arrodonit (3 casos). Grup B: base plana i angle recte (1 cas). Grup C: base plana, angle arrodonit i paret recta (4 casos). Grup D: base plana, angle arrodonit i paret reentrant (4 casos). Grup E: troncocònica (1 cas). Grup F: de base arrodonida i estructura negativa en annex (2 casos).

Les capacitats volumètriques conservades també són desiguals. Aquesta va des dels 70 litres (E402) fins als 2.246 litres (E 450). A grans trets, destaca el conjunt d'estructures a l'entorn dels 1.000 litres de capacitat conservada (11 casos), en relació amb els que tenen menys de 500 litres de capacitat conservada (2 casos).

La major part de les estructures presenta més d'un nivell de rebliment i indiquen diversos estrats de colmatació més o menys espaiats en el temps. Amb sis estrats de rebliment s'ha documentat l'E450, que correspon a una estructura de tipus troncocònic i de la qual destaca la presència de ceràmica, lític tallat, malacofauna i material lític no tallat. Amb quatre estrats de rebliment només s'ha recuperat l'E423, que pertany a una estructura de tipus complex (grup F) en què destaca la presència de material macrolític. A continuació, amb tres estrats de rebliment associats a les estructures tenim les estructures següents: E402, E427, E413 i E427; i amb dos estrats de rebliment es documenten les E210, E212, E415, E421 i E435. Finalment, amb un sol estrat identificat s'han excavat les estructures E405, E439, E442 i E447, que pertanyen als grups D, C i F. (fig. 5).

TP=Tipologia; CC=Capacitat vol. conservada en litres; TM=Total material ceràmic; MC=Macrolític; LT=Lític tallat; MF=Malacofauna; ML=Material lític (gres, pissarres, quarsos, còdols).

Estructura	UE	TP	CC	TM	MC	LT	MF	ML
E210	209, 462	A	955	31		2	si	2
E212	211, 458	C	1.064	33		10		29
E402	401, 407, 433	A	70	30				
E405	404	D	659	38			si	
E413	414, 467, 459	C	2152	57		2	si	
E415	440, 437	D	1327	8				
E421	420, 445	D	1143	93		1	si	40
E423	408, 411, 436, 422	F	1599	5	1	2	si	4
E427	406, 410, 426	A	543	15		1		
E435	434, 409	C	919	9				7
E439	438	D	950	65		1	si	16
E442	441	C	159	8				
E447	448	F	824	10	1	2		152
E450	451, 452, 453, 457, 461, 462	E	2246	27		2	si	16

Figura 5. Taula amb les estructures i els materials recuperats.

S'han realitzat diverses analítiques⁵ (alguna de les quals estan en espera dels resultats), com ara: anàlisi micromorfològiques, anàlisi de residus orgànics i flotació de sediment (flotació d'un total de 300 litres de sediments procedents de 10 estructures negatives, amb recuperació de microrestes vegetals i malacologia terrestre), que estan en curs d'estudi.

4. Materials associats a les estructures

4.1. El material ceràmic

Procedent de les 14 estructures negatives s'ha recuperat un conjunt d'uns 500 fragments de ceràmica a mà. Es tracta de fragments que es caracteritzen, en general, per tenir les parets gruixudes (1 cm) o mitjanes (0,5 cm), de cocció mixta, amb uns pocs casos de reducció completa. Les peces presenten les superfícies exterior i interior allisades, amb abundants inclusions minerals de mida petita o molt petita i en què predomina la decoració impresa amb malacofauna dentada.

A grans trets, les peces presenten un índex de fragmentació elevat que es pot associar a la mateixa formació dels contextos de deposició amb material de rebuig, distribuït de manera desigual en els diversos estrats de rebliment. Si bé cal assenyalar que diversos fragments remunten dins la mateixa estructura, un fet que confirma la presència d'un nombre baix d'individus.

Pel que fa als atuells formats per fragments informes, vores, bases i elements de premsió, el percentatge de fragments recuperats és molt desigual segons l'estructura. Els conjunts ceràmics més abundants provenen de les estructures E413, E421 i E439 (més de 50 fragments); un segon grup el formen les sitges E212, E405, E450 i E210 (uns 30 fragments)

i, finalment, el tercer grup està format per un conjunt amb 10 fragments o menys a les estructures E415, E423, E427, E435, E442 i E447.

En conjunt, els fragments presenten abundants inclusions minerals, en què destaca la presència de quars, biotita i una variable més alta de feldespat. Altres materials identificats són sorrenques, ortoses d'origen granític, moscovites i granitoides, que han permès proposar l'existència de nou macrogrups petrogràfics. En general, es documenten diverses estratègies en el procés de manufactura de les mateixes terres, en què la presència d'inclusions i argiles és desigual. En l'àmbit morfomètric, el conjunt està format per parets de contenidors de mida mitjana, i excepcionalment gran (E403), vores arrodonides o engruixides a l'exterior i una gran diversitat d'elements de premsió (nansa de cinta horitzontal i vertical, llengüetes, etc.) i altes aplicacions plàstiques, com els cordons, disposats al llarg de l'atuell i que poden presentar decoració. (fig. 6).

L'element decoratiu més rellevant és la decoració amb impressió amb malacofauna dentada que se situa entorn el 30% del conjunt i que s'adscriu plenament en el que es coneix com a *decoració cardial*. En general, es documenten aquestes impressions formant línies espaiades, paral·leles o obliqües entre aquestes, el motiu en banda i espiga i, excepcionalment, el motiu garlanda. El seu nivell de conservació no permet fer una anàlisi exhaustiva del gest decoratiu, però sí que permet identificar diverses tècniques d'impressió en què la premsió discontinua és més freqüent que la continua. La posició de l'eina s'ha identificat a partir de quatre variables, com són la posició estàtica, el gir o el gest pivotant. Cal destacar que en el conjunt de Berenguer de Palou no es documenta la tècnica de l'arrossegament, ni tampoc la impressió del *natis*, ben coneguda en altres jaciments d'aquesta cronologia, com és la Caserna de Sant Pau del Camp (Gómez, *et al.*, 2008; Molist *et al.*, 2009; Gómez, Molist, 2016).

5. Els estudis analítics d'aquests treballs estan inclosos en el projecte "Prehistòria de Barcelona" del Departament de Prehistòria de la Universitat Autònoma de Barcelona, coordinats pel Dr. Miquel Molist.

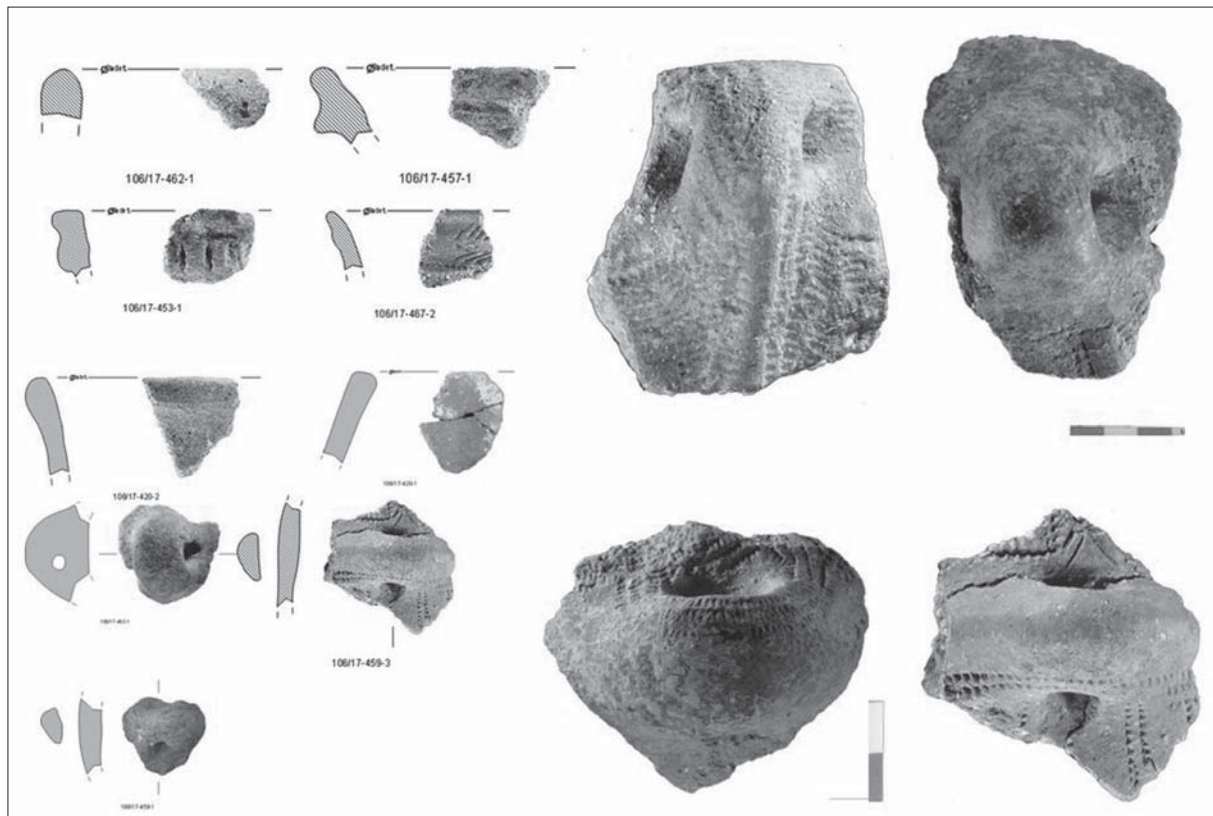

Figura 6. Principals formes ceràmiques recuperades i principals elements de pressió amb decoració impresa.

El grau d'inclinació per realitzar la decoració també és divers, i destaquen la posició tangencial dorsal i obliqua dorsal com a les predominants del conjunt.

En abordar la presentació de les dades per estructura es fa evident la diversitat formal del conjunt. Si es desglossa per estructura, cal indicar que l'E210 (ue. 209 i 462), si bé no és de les estructures que hagi aportat més material (n. m. i. 31), sí que ha permès recuperar una nansa horitzontal profusament decorada. Altres estructures amb una quantitat semblant de materials ceràmics provenen de l'E212, formada per la ue. 211 i la 458, amb 33 fragments ceràmics; l'E403 (ue. 401, 407 i 433), amb 30 fragments, i l'E405 (ue. 404) amb 38 fragments. En aquests conjunts es documenta, de manera predominant, el motiu espiga i el motiu línies paral·leles i obliqües, tant en informe com amb el cordó imprès.

El material recuperat a l'estructura E421 (ue. 420, 445) i format per 93 fragments ceràmics

és el que presenta més similituds formals amb el jaciment de Caserna de Sant Pau del Camp; la presència abundant de cordó llis i la decoració tipus espiga o línies paral·leles o creuades entre aquestes representen el 40% del repertori decorat.

Un dels conjunts més significatius prové de l'E413 (ue. 414, 467), amb 57 fragments ceràmics, i l'E450 (ue. 451, 452, 453, 457, 461, 462), amb 27 fragments recuperats. D'aquests conjunts procedeixen els vasos amb més inversió de treball, tant en l'acabat com en la decoració formada per espigues fetes amb diferents tipus de malacofauna dentada i línies paral·leles que fan de banda. L'existència de diversos vasos amb aquest motiu, vinculats a petits contenidors tipus gerra i bol, no presenta paral·lels directes amb cap conjunt del litoral central català (Gómez, Molist, 2016; Oms, 2014) ni del nord-est Peninsular en general (Bernabeu, 1989; Bernabeu *et al.*, 2011; Bernabeu, Martí, 2012; Manen, 2002; Manen *et al.*, 2010).

Finalment, un altre conjunt que cal destacar prové de l'E439 (ue.438), amb 65 fragments ceràmics, i un 36% d'atuellts impresos, en què destaquen els petits contenidors tipus bol, amb decoració tant interna com externa, en un cas en forma de garlanda i l'altre de línies paral·leles. D'aquest conjunt prové un fragment que conserva restes pictòriques de color vermell fosc i que està en curs d'anàlisi. (fig. 7).

Altres elements que cal destacar són la presència de cordons rectilinis, llisos o impresos i la decoració impresa, si bé no se'n té molta superfície, a causa del nivell de conservació. Cal assenyalar que no s'ha pogut identificar cap fragment que pugui recordar al grup *impresa* (Bernabeu *et al.*, 2009; Binder *et al.*, 2010; Oms, 2014).

Així, s'han pogut identificar les línies impreses espaiades, paral·leles o obliqües entre

aquestes. Aquest tipus de decoració és ben present en l'horitzó cardial de mitjan VI mil·lenni cal. BC, si bé pot perdurar a finals del V mil·lenni en l'horitzó epicardial. Aquestes representacions poden formar línies paral·leles fetes per arrossegament, per la qual cosa estaríem parlant igualment d'una tècnica cardial.

La gran semblança macroscòpica d'aquest conjunt amb els materials de Caserna de Sant Pau del Camp permeten fer una sèrie d'observacions (Gómez *et al.*, 2008, 2013; Molist *et al.*, 2009). En conjunt, els fragments tenen una gran quantitat de quars, de mida petita a mitja i molt fracturats. L'estudi petrogràfic complet, que actualment es troba en curs de realització, permet proposar la procedència de terres de diversos dipòsits, entre els que destaquen els de l'entorn de Montjuïc. Aquests permeten propo-

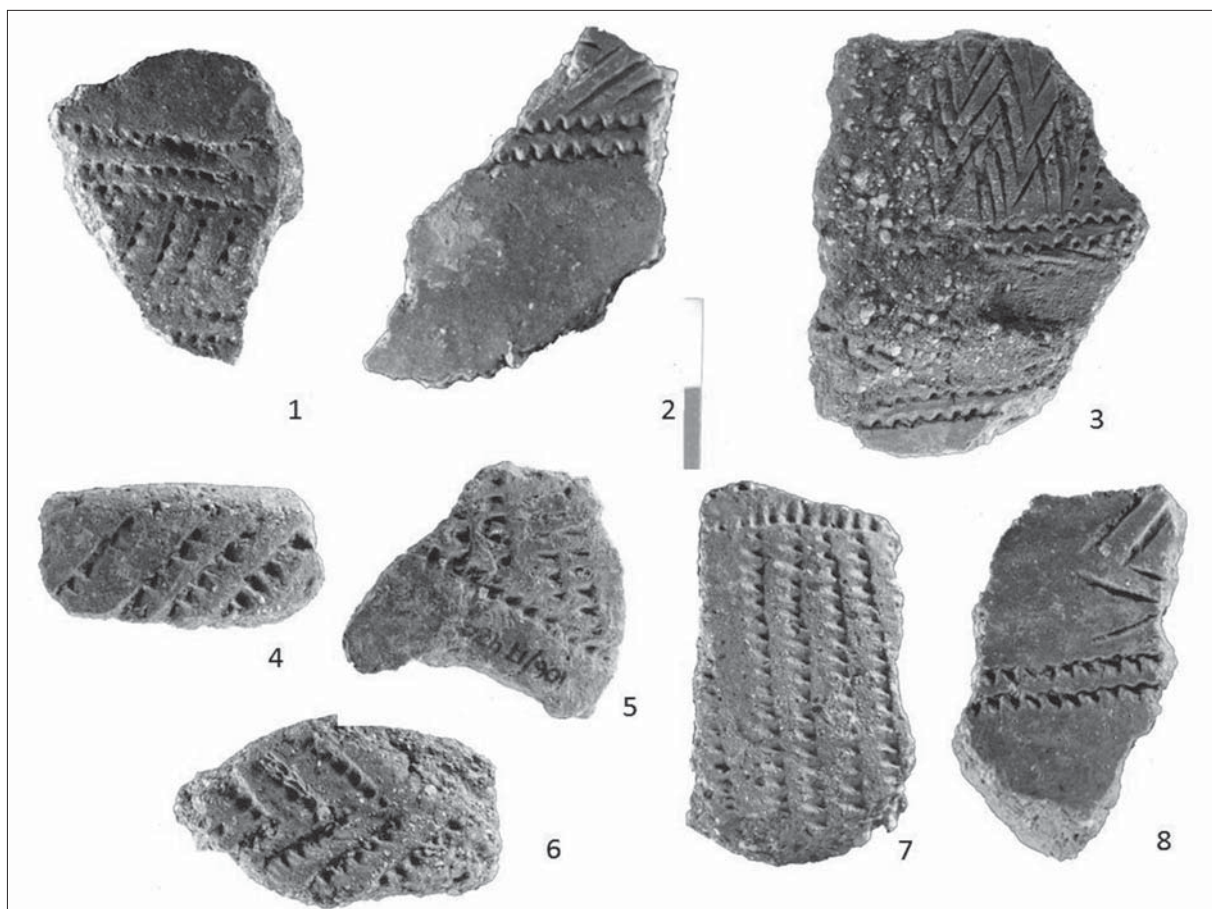

Figura 7. Detall d'alguns dels fragments amb impressió de malacofauna dentada. núm. 1 i 2 (E413), núm. 4-6 (E421), núm. 7 (E439) i núm. 8 (E450).

sar que es tracta de produccions realitzades al mateix pla de Barcelona.

La singularitat del conjunt de Berenguer de Palou és evident, tant pel volum de material com per la diversitat morfològica i decorativa, que permet incloure l'àrea del Besòs en el coneixement d'aquest fenomen d'implementació dels primers pagesos i agricultors i la gestió del producte ceràmic que fan aquestes mateixes comunitats.

4.2. Altres materials

El material principal recuperat correspon a restes de malacofauna. Entre aquestes, hi ha alguns elements de malacofauna continental terrestre que sembla que tenen una aportació de tipus natural (*Rumina decollata* i *Ceriuella virgata*).

Pel que fa a la malacofauna marina, el tàxon més ben representat, amb 9 efectius, és el gènere *Glycymeris*, que quan s'ha pogut determinar fins a nivell d'espècie sempre ha resultat ser *Glycymeris glycymeris*. Tots aquests elements sempre presenten algun grau de rodament marí, per la qual cosa cal considerar que es tracta d'elements recollits un cop morts, sense finalitat alimentària. Algunes peces presenten una perforació natural a l'umbe, la qual cosa fa que es puguin emprar com a penjoll. Hi ha, però, tres elements, sencers i de petita mida, en què la perforació és antròpica i que cal considerar com a objectes d'abillament. Els altres tàxons malacofaunístics presents són molt menys abundants, amb dos elements corresponents a l'espècie *Stramonita haemastoma*, un dels quals també amb perforació antròpica; un fragment d'*Ostrea edulis*, i una conquilla de *Patella* sp que presenta la vora trencada i que tal vegada és l'únic element que ens remetria a recol·leccions amb finalitat alimentària.

La presència de restes òssies és pràcticament inexistent, només en 4 estructures s'han recuperat, de la flotació, restes que poden correspondre a fauna indeterminada. La resta de material d'origen biòtic correspon a carpologia i antracologia, uns registres que s'han recuperat en la flotació, però que tenen molt poca entitat d'estudi.

En relació amb el material biòtic destaca el registre lític. Aquest està format per còdols, gres, pissarres i quarsos sense tallar, mentre que només dues estructures presenten evidències d'instrumental macrolític molt fragmentat. Es tracta de fragments de molí que indiquen que l'activitat de molta i trituració tindria presència al jaciment. Finalment, es documenta el lític tallat, format per restes de talla de jaspi, però també quarsos i altres.

5. Aproximació cronològica al conjunt

Tot i l'escassa presència de material de base orgànica, s'han portat a terme un conjunt de tres datacions radiomètriques. Aquestes s'han realitzat sobre exemplars del gènere *Glycymeris*, dels anteriorment esmentats, atesa l'absència d'os i el baix percentatge de restes carbonitzades, que no han estat suficients per realitzar cap datació. Es tracta de tres mostres de petxina analitzades per AMS Standard i en què s'ha aplicat la correcció de la corba marina Marine 13, Beta Cal 3.21: HPD i Delta R 118±6.

Una d'aquestes prové de l'estructura E413, que aporta una datació de 7040±30 BP (Beta 511819), calibratge 5556-5412 cal. BC (95,4%), 5517-5456 cal. BC (68,2%). Una segona mostra pertany a l'estructura E450, amb una datació de 6990±30 BP (Beta 511821), calibratge a 5505-5359 cal. BC (95,4%), 5476-5401 cal. BC (68,2%). I, finalment, una mostra procedent d'E210 amb una datació de 6830±30 BP (Beta 511818) i calibratge a 5364-5211 cal, BC (95,4%) 5332-5251 cal. BC (68,2%). (fig. 8).

Aquests resultats permeten inserir el conjunt de Berenguer de Palou entre els més antics del litoral central català. Les datacions radiomètriques més properes i més recents provenen del jaciment de Caserna de Sant Pau del Camp. Més concretament, de rebliments associats a estructures d'emmagatzematge. És el cas de la sitja 1 amb un resultat de 6290 ± 50 BP (Beta 236174), amb un calibratge a 2 sigmes de 5360-5210 i, per a la sitja 2, de 6250 ± 40 BP (Beta 236175), amb un calibratge a 2 sigmes de 5310-

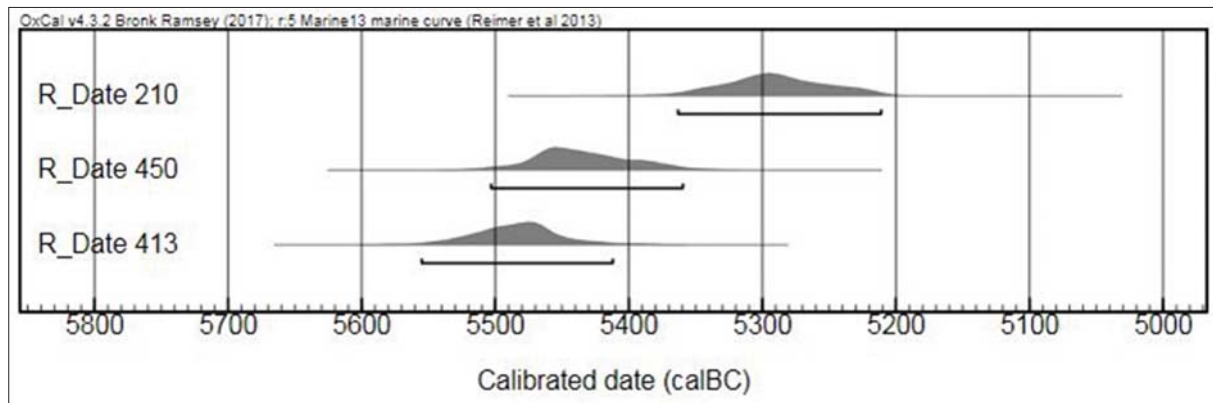

Figura 8. Taula amb les datacions radiomètriques calibrades procedents de Berenguer de Palou.

5200 (Molist *et al.*, 2008). Amb aquest primer horitzó cardial al pla de Barcelona es van poder recular en noves datacions (Gómez, Molist, 2016) procedents de la sitja 9 (Beta 407495), que presenta un resultat de 6590 ± 30 BP (de 5615 a 5585 cal. BC), i la sitja 10 (Beta 407496), amb una datació de 6510 ± 30 BP (de 5515 a 5470 cal. BC). Per tant, aquestes es poden considerar coetànies pel moment més recent amb Caserna de Sant Pau del Camp, que mostren aquesta gestió i explotació dels espais de conreu a la zona.

A la resta del nord-est de la península Ibèrica són ben conegudes, entre les datacions més antigues, les realitzades sobre material divers de la cova Sant Llorenç 6750 ± 40 BP (*Capra pyrenaica*), la Draga 6700 ± 710 BP (fusta), les Coves del Fem 6630 ± 30 BP (carbó) o el Cavet (5850-5700 cal. BC, *Quercus* sp.) (Borrell *et al.*, 2014; Bosch *et al.*, 2011; Morales *et al.*, 2010; Oms, 2014; Oms *et al.*, 2014), les quals mostren, tot i les limitacions de la mostra radiomètrica, la ràpida implantació de les primeres comunitats agrícoles i ramaderes i la diversitat en els models d'ocupació.

6. Consideracions finals

El coneixement de les primeres comunitats agrícoles i ramaderes del litoral central català mostren, a l'àrea metropolitana de Barcelona, una concentració de troballes que destaquen tan en l'àmbit qualitatiu com quantitatiu. Jun-

tament amb la concentració d'ocupació neolítica ben coneguda pel barri del Raval (Granados, 1993; Molist coord., 2008; Gómez, Molist coord., 2016), la zona de la Sagrera s'ha evidenciat com una àrea significativa de concentració d'activitat humana a inicis de la prehistòria recent. Les cronologies més reculades remunten a mitjan VI mil·lenni amb les estructures negatives a la zona de l'estació de la Sagrera (Antequera, 2014) i la concentració d'estructures d'emmagatzematge de Berenguer de Palou (Pereira, 2017, 2018), exposades en aquest article. Les evidències d'ocupació centrada en la consolidació d'aquests grups de primers pagesos i ramaders, atribuïdes al neolític postcardial i mitjà, ha estat recentment documentada en les diverses intervencions a la Línia d'Alta Velocitat (Arroyo, 2012, 2016a i b; Montguiló, 2012, 2016). Si bé ja fou documentada per De la Vega (De la Vega, 1977, 1993) i, recentment, permetent en conjunt documentar una àrea d'uns $0,5 \text{ km}^2$ amb evidències d'ocupació del neolític antic i mitjà.

Cal assenyalar, doncs, que les noves dades aportades en la intervenció del carrer Berenguer de Palou, i formades per un conjunt de 14 estructures negatives, permeten aproximar-se a les comunitats del VI mil·lenni establertes al pla de Barcelona des d'una nova perspectiva. En primer lloc, perquè es tracta d'un assentament allunyat de la línia de costa i més centrat en l'explotació dels recursos prelitorals de plana i fluvials, en aquest cas concret, situat prop del denominat *Aiguamoll preromà de Via*

trajana.⁶ I, en segon lloc, per l'entitat dels materials, principalment ceràmics, recuperats en el rebliment de les estructures.

La homogeneïtat del conjunt de material arqueològic fa pensar en l'existència d'una petita comunitat assentada no gaire lluny de les estructures d'emmagatzematge recuperades. Aquests materials permeten evidenciar tant la circulació d'objectes i productes com la dinàmica i ús d'un jaciment d'aquestes característiques. Cal remarcar, com ja s'ha desenvolupat en l'article, que el conjunt ceràmic correspon a un dels conjunts amb més efectius i més diversitat formal i decorativa. La presència d'atuells de morfometries i tipologies diverses mostra la variabilitat i la diversitat del conjunt i presenta el repertori decoratiu habitual. La presència de gerres i olles de mida mitjana es complementa amb la presència de bols, que presenten una decoració impresa amb malacofauna dentada, però també amb presència de cordons i altres aplicacions plàstiques que poden tenir decoració de tipus mixta. Del conjunt destaca també l'explotació i el consum de la malacofauna dentada, situada a uns 3 km de la línia de costa actual i present en 7 de les estructures. Mentre que només dues estructures presenten evidències d'instrumental macrolític, fet que indica que l'activitat de molta i trituració tindria lloc en un punt no molt allunyat del jaciment. Finalment, destaca el lític tallat, on s'ha identificat la presència de jaspi de Montjuïc, recuperat a través de restes de talla i localitzat en 9 de les estructures.

Les restes recuperades semblen, doncs, que responen a les denominades ocupacions esporàdiques a l'aire lliure, on les principals evidències són les estructures d'emmagatzematge soterrades, concentrades en l'espai, però sense evidències de solapament entre elles. Aquestes es consideren un espai de freqüentació i ocupació curt en el temps, i on se sol proposar la presència d'un assentament no molt allunyat en

l'espai, si bé no localitzat. Amb una ocupació que amb les dades actuals se situa entre el 5556 i el 5211 cal. BC, mentre que les restes materials posen en evidència un consum global dels recursos existents al pla de Barcelona, com són el jaspi i també la malacofauna. El paral·lel més proper del conjunt és el jaciment de Caserna de Sant Pau del Camp (Granados *et al.*, 1993; Molist (coord.), 2008; Molist, Gómez, 2016).

L'existència de diversos models d'assentament llarg del litoral del nord-est peninsular ha permès proposar diverses estratègies d'ocupació que s'han anat validant o modificant al llarg del temps (Mestres, 1992; Bernabeu *et al.*, 2009, 2011). Proper a l'àrea d'estudi destaca el model proposat per la veïna àrea del Penedès⁷ (Mestres, 1981; Mestres *et al.*, 2015), mentre que per altres zones properes, com el Vallès i vall del Llobregat, aquests treballs es troben a diversos nivells de coneixement, atesa principalment la dificultat de localització d'aquests jaciments i la seva categorització. Aquesta tipologia de jaciment i les dades aportades permeten avançar en les propostes centrades en les estratègies d'implantació i assentament de les primeres comunitats del neolític antic del nord-est peninsular (Martin *et al.*, 2007; Bernabeu *et al.*, 2009). Plantejant com les primeres evidències d'explotació de l'entorn de les primeres comunitats agrícoles i ramaderes tenen, en les estructures negatives d'emmagatzematge, una pràctica que mostra la gestió de les planes potencialment fèrtils i la implantació de l'agricultura cerealística.

Aquests resultats preliminars han de contribuir a la continuïtat de la recerca, més enllà del pla de Barcelona, i evidenciar la gestió del territori que es realitza en aquests primers moments de pràctica agrícola i ramadera a través de l'extensió d'una xarxa de petits grups que aprofiten i exploten els recursos de l'entorn i posen en circulació els principals productes d'una *koiné* cultural.

6. El coneixement de la geomorfologia i paleopaisatge de tot el pla de Barcelona s'ha ampliat subsistencialment en els darrers treballs realitzats a la ciutat (Carreras Candi, 1916; Julià, Riera, 2012; Riera *et al.*, 2016).

7. Zona on es localitza un dels jaciments en cova i aire lliure, així com d'habitació a l'aire lliure, en el de Guixeres de Vilobí (Mestres, 1981-1982; Baldellou, Mestres, 1981).

Bibliografia

- ANTEQUERA, Francesc (2014). «LAV. Estructura de l'Estació de la Sagrera». *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2012*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 91-92.
- ARROYO, Sergio (2012). «LAV sector de Sant Andreu». *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2012*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 109-113.
- ARROYO, Sergio (2016a). «El jaciment de LAV Sant Andreu». A: GÓMEZ BACH, Anna; MOLIST, Miquel (coord.). *La prehistòria al pla de Barcelona. Documents per a una nova síntesis. Documents, 11*. Barcelona: MUHBA, Ajuntament de Barcelona, p. 209-211.
- ARROYO, Sergio (2016b). «El jaciment de LAV Sagrera: Josep Soldevila (1)». A: GÓMEZ BACH, Anna; MOLIST, Miquel (coord.). *La prehistòria al pla de Barcelona. Documents per a una nova síntesis. Documents, 11*. Barcelona: MUHBA, Ajuntament de Barcelona, p. 212-214.
- BALDELLOU, Vicenç; MESTRES, Josep (1981). «Les Guixeres de Vilobí, hàbitat del Neolític Antic a l'aire lliure». A: INSTITUT DE PREHISTÒRIA I ARQUEOLOGIA. *El Neolític a Catalunya. Taula Rodona de Montserrat, Maig 1980*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 69-74.
- BERNABEU, Joan (1989). *La tradición cultural de las cerámicas impresas en la zona oriental de la Península Ibérica*. València: Serie de Trabajos Varios 86. València: Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València.
- BERNABEU, Joan; GÓMEZ, Olga; MOLINA, Lluís; GARCIA-BORJA, Pablo (2011). «La cerámica neolítica durante el VI milenio AC en el Mediterráneo central peninsular». A: BERNABEU, Joan; ROJO, Manuel Ángel, MOLINA, Lluís (ed.). *Las primeras producciones cerámicas: el VI milenio cal AC en la Península Ibérica. Saguntum PLAV extra-12*. València: Universitat de València, p. 153-178.
- BERNABEU, Joan; MARTÍ, Bernat (2012). «Región central del Mediterráneo». A: ROJO, Manuel; GARRIDO, Rafael; GARCÍA, Íñigo. *El Neolítico en la Península Ibérica y su contexto europeo*. Madrid: Cátedra, p. 371-403.
- BERNABEU, Joan; MOLINA, Lluís; ESQUEMBRE, María Asunción; ORTEGA, José Ramón; BORONAT, José (2009). «La cerámica impresa mediterránea en el origen del Neolítico de la Península Ibérica?». A: DIVERSOS AUTORS. *De Méditerranéen et d'ailleurs... Mélanges offerts à Jean Guilaine, Archives d'Écologie Préhistorique*. Tolosa, p. 83-95.
- BINDER, Didier; CLOP, Xavier; CONVERTINI, Fabien; MANEN, Claire; SÉNÉPART, Ingrid (2010). «Les productions céramiques du Néolithique ancien entre Provence et Catalogne». A: MANEN, C. ; CONVERTINI, F.; BINDER, D.; SÉNÉPART, I. (ed.). *Premières sociétés paysannes de Méditerranée occidentale. Structures des productions céramiques. Mémoire 51*. Tolosa: Société Préhistorique Française, 2007, p. 115-132.
- BORRELL, Ferran; GÓMEZ-BACH, Anna; MOLIST, Miquel; TORNERO, Carles; VICENTE, Oriol (2014). «Les ocupacions de la Cova de Sant Llorenç (Sitges, Garraf): noves aportacions al coneixement de la prehistòria del Garraf». *Tribuna d'Arqueologia 2011-2012*, p. 110-128.
- BOSCH, Josep; CHINCHILLA, Júlia; TARRÚS, Josep (2011). *El poblament lacustre del neolític antic de la Draga. Excavacions 2000-2005*. Girona: Museu d'Arqueologia de Catalunya-Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya, 256 p. [Monografies del CASC; 9]
- CARBONELL, Carles (2006). *Memòria científica. Intervenció arqueològica al carrer ciutat Elx n. 12-16, Barcelona*. Barcelona: Servei d'Arqueologia de l'Ajuntament de Barcelona.
- CARRERAS CANDI, Francesc (1916). *Geografia General de Catalunya: la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Casa Editorial Alberto Martín.
- COLOMINAS, Joan (1925). *Prehistòria de Montserrat*, Ed. Monestir de Montserrat (Analec-

- ta Montserratensia; Volum VI). Impremta del Monestir.
- COSTA, Felip; GARCÍA, Pere; MARCET, Roger; MAS, Josep (1982). «El jaciment prehistòric de Can Soldevila (Santa Perpètua de Mogoda)». *Fulls d'Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda*, p. 9-48.
- DE LA VEGA, Josep (1977). «Documents per a la carta Arqueològica del Pla de Barcelona». *Butlletí Mediterrània*, 10, s/n.
- DE LA VEGA, Josep (1993). *Els primers batecs històrics de Sant Martí de Provençals. Aproximació als orígens*. Sant Martí de Provençals.
- ESPEJO, José Miguel (2012). «LAV Col·lector Soldevila». *Anuari d'Arqueologia i patrimoni de Barcelona 2012*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 90.
- GARCÍA PUCHOL, Oreto; MOLINA, Lluís; AURA TORTOSA, Josep Emili; BERNABEU, Joan (2009). «From the Mesolithic to Neolithic on the Mediterranean coast of the Iberian Peninsula, Global Action in Human Context. Adapting to the Holocene in Iberia». *Journal of Anthropological Research*, p. 237-251.
- GARCÍA, Pere; MARCET, Roger; MAS, Josep (1982). «Can Banús, estructura a l'aire lliure del neolític antic». *Fulls d'Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda*, p. 61-70.
- GÓMEZ BACH, Anna; MOLIST, Miquel (coord.) (2016). *La prehistòria al pla de Barcelona. Documents per a una nova síntesis. Documents, 11*. Barcelona: MUHBA, Ajuntament de Barcelona.
- GÓMEZ BACH, Anna; MOLIST, Miquel (2016). «Caserna de Sant Pau del Camp (Barcelona): Noves dades per al Neolític Antic Cardial del Nord-Est Peninsular». *Cypsela n. 20*, p. 9-23.
- GÓMEZ BACH, Anna; ALBERCH, Pau; BREU, Adrià; MOLIST, Miquel (2013). «Aproximació Al Gest Tecnològic: La decoració Cardial de Caserna de Sant Pau del Camp (Barcelona)». *3er Congreso Internacional de Arqueología Experimental. Sèrie Monogràfica 25.1. Museu d'Arqueologia de Catalunya*, p. 377-386.
- GÓMEZ BACH, Anna; GUERRERO, Emma; CLOP, Xavier; BOSCH, Josep; MOLIST, Miquel (2008). «Estudi de la ceràmica neolítica del jaciment de la caserna de Sant Pau». *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona, Quarhis 04*. Barcelona: MHCB, p. 25-35.
- GRANADOS GARCIA, Josep Oriol (1984). «Los primeros pobladores del Pla». *I Congrés d'Història del Pla de Barcelona*. Barcelona: Institut Municipal d'Història, La Magrana, p. 67-82.
- GRANADOS GARCÍA, Josep Oriol; PUIG, Ferran; FARRÉ, Robert (1993). «La intervenció arqueològica a Sant Pau del Camp: un nou jaciment prehistòric al Pla de Barcelona». *Tribuna d'Arqueologia (1991-1992)*, p. 27-38.
- JULIÀ, Ramon; RIERA, Santi (2012). «Proposta d'evolució del front marítim de Barcelona durant l'holocè a partir de la integració de dades geotècniques, intervencions arqueològiques i cronologies absolutes». *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona, Quarhis 08*. Barcelona: MHCB, p. 166-191.
- MANEN, Claire (2002). «Structure et identité des styles céramiques du Néolithique ancien entre Rhône et Èbre». *Gallia Préhistoire* núm. 44, p. 121-166.
- MANEN, Claire; CONVERTINI, Fabien; BINDER, Didier; SÉNÉPART, Ingrid (2010). «Premières sociétés paysannes de Méditerranée occidentale. Structures des productions céramiques». *Mémoire 51 Société Préhistorique Française*. Tolosa, 2007.
- MANEN, Claire; PERRIN, Thomas (2009). «Réflexions sur la genèse du Cardial « franco-ibérique »». A: DIVERSOS AUTORS. *De Méditerranée et d'ailleurs. Mélanges offerts à Jean Guilaine*. Tolosa: AEP, p. 427-443.
- MARTIN, Araceli; EDO, Manel; TARRÚS, Josep; CLOP, Xavier (2010). «Le Néolithique anci-

- en de Catalogne (VI-première moitié du V millénaire av. J. C.). Les séquences chrono-culturels». A: MANEN, Claire; CONVERTINI, Fabien; BINDER, Didier; SÉNÉPART, Ingrid. *Premières sociétés paysannes de Méditerranée occidentale. Structures des productions céramiques. Mémoire 51 Société Préhistorique Française*. Tolosa, 2007, p. 197-214.
- MESTRES, Josep (1981). «Neolític antic al Penedès». *El Neolític a Catalunya, Taula Rodona de Montserrat, maig 1980*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 59-68.
- MESTRES, Josep (1981-1982). «Avançament a l'estudi del jaciment de Les Guixeres de Vilobí» *Pyrenae*, 1981/1982, 17-18, p. 35-53.
- MESTRES, Josep (1992). «Neolitització i territori». 9è *Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Estat de la investigació sobre el Neolític a Catalunya*. Puigcerdà i Andorra la Vella: Centre Estudis Ceretans, 1991, p. 72-75.
- MESTRES, Josep; ESTEVE, Xavier (2015). «Sitges, cenotafis i sepulcres. 20 anys d'intervencions arqueològiques al Penedès». A: ESTEVE, Xavier; MIRÓ, Carme; SABATÉ, Gabriel (ed.). *Jornades d'Arqueologia del Penedès 2011*. Vilafranca del Penedès, p. 3-27.
- MIRÓ, Carme; ORENGO, Hèctor; EJARQUE, Anna (2015). «El rec comtal. Com l'aigua dibuixa la ciutat». *V Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Vol. 1. p. 21-38.
- MOLIST, Miquel; BOSCH, Josep; CLOP, Xavier; GÓMEZ BACH, Anna; GUERRERO, Emma (2009). «Des vases cardiales dans la ville de Barcelone: Apports du site de la Caserna de Sant Pau del Camp sur le néolithique ancien de la Catalogne». A: DIVERSOS AUTORS. *De méditerranée et ailleurs...Mélanges offerts à Jean Guilaine. Archives d'Écologie Préhistorique*. Toulouse, p. 547-555.
- MOLIST, Miquel (coord.) (2008). «El jaciment de la Caserna de Sant Pau del Camp: aproximació a la caracterització d'un assentament del neolític antic». *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*, Quar-
- his 04. Barcelona: Museu de Història de la Ciutat de Barcelona, p.1-87.
- MONGUILÓ, Estíbaliz (2012). «LAV sector de la Sagrera». *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2012*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 108.
- MONGUILÓ, Estíbaliz (2016). «El jaciment de LAV Sagrera: Josep Soldevila (2) ». A: GÓMEZ BACH, Anna; MOLIST, Miquel (coord.) (2016). *La prehistòria al pla de Barcelona. Documents per a una nova síntesis. Documents, 11*. Barcelona: MUHBA, Ajuntament de Barcelona, p. 215-218.
- MORALES, Juan Ignacio; FONTANALS, Marta; OMS, Francesc Xavier; VERGES, Josep Maria (2010). «La chronologie du Néolithique ancien cardial du nord-est de la Péninsule Ibérique. Datations, problématique et méthodologie». *L'Anthropologie* núm. 114, p. 427-444.
- OMS, Francesc Xavier (2014). *La neolitització del Nord-Est de la Península Ibèrica a partir de les datacions de 14(C) i les primeres ceràmiques impreses c. 5600-4900 cal. BC*. Barcelona: Universitat de Barcelona. (Tesi doctoral)
- OMS, Francesc Xavier; ESTEVE, Xavier; MESTRES, Josep; MARTIN, Patrícia; MARTINS, Haidé (2014). «La neolitització del nordeste de la Península Ibèrica: datos radiocarbónicos y culturales de los asentamientos al aire libre del Penedès». *Trabajos de Prehistoria*, 71 (1), p. 43-56.
- ORRI, Eva (2016). «Carrer de Clara Zetkin i carrer Berenguer de Palou, 52-62». *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2016*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 75-77.
- PEREIRA, Isabel (2017). «Carrer de Berenguer de Palou, 52-62». *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2017*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 36-38.
- PEREIRA, Isabel (2018). «Carrer de Berenguer de Palou, 52-62». *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2018*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, p. 36-38.

RIERA, Santi; JULIÀ, Ramon; PICORNELL, Llorenç (2016). «Evolució del paleoambient de la plana barcelonina al neolític». A: GÓMEZ BACH, Anna; MOLIST, Miquel (coord.). *La prehistòria al pla de Barcelona. Documents per a una nova síntesis. Documents, 11*. Barcelona: MUHBA, Ajuntament de Barcelona, p. 65-73.

RODÀ, Isabel (1977). «La dispersión del poblamiento en el término de Barcelona en la época anterromana». *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, XVII, p. 43-88.